

Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekiniai ir jų įgyvendinimo retrospektyva

Zita Nauckūnaitė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos) daktarė

Lietuvos edukologijos universiteto

Lietuvių kalbos ir literatūros didaktikos katedra

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Tel. (8 5) 233 08 52

El. paštas: zita.nauckunaite@leu.lt

Straipsnyje nagrinėjami lietuvių kalbos ir literatūros ugdymą vidurinėje bendrojo ugdymo mokykloje reglamentuojantys esminiai dokumentai, kuriais remiantis nustatomi lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekiniai (Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programas vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų strategija ir Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendroji programa), bei Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa ir konkreti Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija, kuri turi tiesioginį grįžtamąjį ryšį ugdymo procesui, siekiant išsiaiškinti, kaip lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo politikos siekiniai atsispindi išvestiniuose dokumentuose ir ar abiturientų brandos vertinimas matuoja tai, ką pagal švietimo politikos siekinius turėtų matuoti.

Pagrindiniai žodžiai: kalbos ugdymo politika, lietuvių kalba ir literatūra, ugdymo siekiniai, brandos egzaminas, vertinimo instrukcija.

Lietuvių kalba ir literatūra bendrojo ugdymo mokykloje turi didžiausią bendro kultūrinio ugdymo krūvį, todėl lituanistikos stiprinimas yra vienas iš svarbiausių valstybės prioritetų. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės* (patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 228; *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 29-146) švietimo ir mokslo srityje numato „Gerinti lituanistinį švietimą, stiprinti pilietiškumą ir tautinę tapatybę, įgyvendinant Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programas vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų

strategiją“ (Vyriausybės prioritetinės priemonės, 101).

Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programos vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų strategija (toliau – Lietuvių kalbos strategija; patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. V-2455), parengta įvertinus mokinių nacionalinių, tarptautinių lietuvių kalbos pasiekimų tyrimų rezultatus, išskėlė tikslus *lituanistinį ugdymą įtvirtinti kaip bendrųjų kultūrinių kompetencijų lavinimo, kūrybingo asmens bei kūrybingos visuomenės ugdymo pagrindą, susiejant jį su bendrai-*

siais tautos savarankiškumo užtikrinimo, lietuviškos humanitarinės kultūros, šiuolaikiškos lietuviybės puoselėjimo uždaviniais, o lituanistinį ugdymą bendrojo lavinimo programas vykdančiose mokyklose pakelti į naują kokybės lygmenį ir atnaujinti taip, kad stiprintų lietuvišką tapatybę, tautinį orumą ir asmens savivertę (žr. *Lietuvių kalbos strategija*, 11).

Remiantis šia strategija, buvo pakeista lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo samprata – atsakyta siauro požiūrio į lietuvių kalbą tik kaip į komunikacijos instrumentą ir numatytos gairės ugdymo turiniui atnaujinti: *kalbą ugdyti kaip asmens mąstymo ir raiškos, tapatybės formavimosi būdą, siekiant tautinės savimonės gilumo ir veiksmingumo; literatūros mokyti suvokiant ją ne tik kaip kalbos ugdymo būdą ar meninį tekstą, bet ir pabrėžiant literatūros vertybinių aspektą – literatūroje glūdinčią tautos ir žmonijos išmintį, sukauptą patirtį, kultūros ryšius, taigi per literatūrą formuoti laisvo ir civilizuoto žmogaus mentalitetą, asmeninį santykį su nacionaline kultūra ir suteikti bendruosius Lietuvos ir Europos humanitarinės kultūros pamatus* (žr. *Lietuvių kalbos strategija*, 12.1.).

Lygia greta su Lietuvių kalbos strategija buvo rengiama naujoji *Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendroji programa* (toliau – Bendroji programa; patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymu Nr. V-269), kuri perėmė, išplėtojo ir sukonkretino *Lietuvių kalbos strategijos* siekinius. Tačiau lietuvių kalbos ir literatūros ugdymą vidurinėje bendrojo ugdymo mokykloje lemia ne tik Lietuvių kalbos strategija ir Bendroji programa, kurios nurodo lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinius, bet ir konkreti brandos egzamino

vertinimo instrukcija ir užduotys, pagal kurias mokiniai egzaminuojami ir kurios – dėl šios priežasties – turėdamos stiprų grįžtamąjį poveikį ugdymo procesui gali netgi esmingai koreguoti lietuvių kalbos ir literatūros ugdymą. Tai suponavo **mokslinę problemą**: patikrinti, kaip brandos vertinimu yra įgyvendinami lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekiniai. Tuo tikslu esminiai švietimo dokumentai, reglamentuojantys lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo sampratą, ir lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo brandos vertinimo konstruktas analizuojami jų dermės aspektu.

Pagal atnaujintą Bendrąją programą kol kas įvyko du lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminai – 2013 m. ir 2014 m. Atlikta 2013 m. brandos egzamino analizė (K. Bredelis, A. Lesauskienė, Z. Nauckūnaitė, D. Pociūtė-Abukevičienė, A. Šventickienė) orientavosi į rašinio apimtį ir prie temos pateiktų autorių skaičių (žr. *Analizė*, 2013). Lietuvių kalbos, ugdymo strategijos, programų reikalavimų ir vadovėlių turinio (ne)dermę kalbos, kaip socialinio kultūrinio reiškinių, analizės aspektu yra tyrusi Vilija Salienė (žr. Salienė V., 2013). Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinių įgyvendinimo požiūriu brandos egzamino vertinimo instrukcija bei užduotys kol kas nėra tirtos.

Tyrimo tikslas – nustatyti švietimo politikoje numatytų lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekinių ir konkrečios lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimo instrukcijos bei užduočių atitiktį.

Uždaviniai:

1. Išryškinti lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekinius, numatytus švietimo dokumentuose.
2. Išanalizuoti lietuvių kalbos ir lite-

ratūros ugdymo brandos vertinimo konstrukta.

3. Nustatyti, ar lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekiniai yra adekvačiai pamatuojami lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminu.

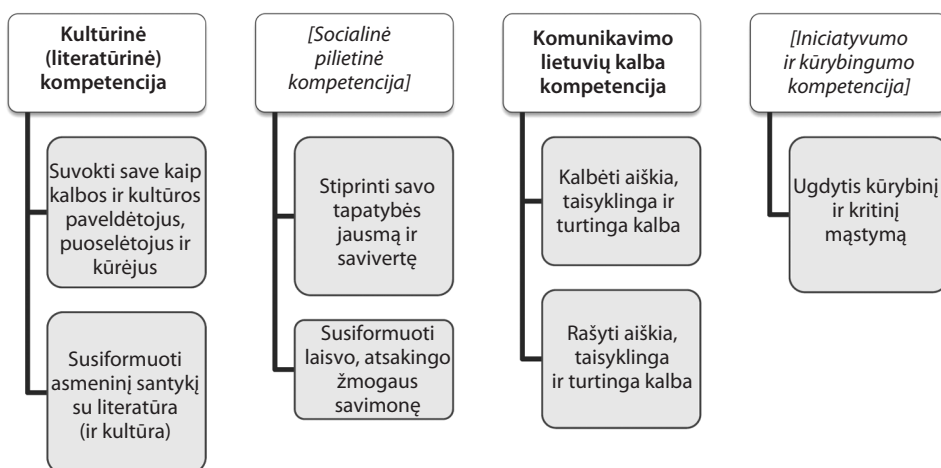
Tyrimo metodai. Švietimo dokumentų ir mokslinės literatūros analizė, palyginimas.

Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekiniai

Esminiai dokumentai, kuriais remiantis galima nustatyti lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekinius, kaip jau minėta, yra Lietuvių kalbos strategija ir Bendroji programa. **Lietuvių kalbos strategija** siekiama įtvirtinti lietuvių kalbos, kaip mokomojo dalyko, humanitarinio ugdymo paskirtį; sustiprinti kūrybinio, kritinio ir etinio mąstymo ugdymą visais ugdymo turinio aspektais; *ugdyti mokinių gebėjimus reflektuoti ir vertinti literatū-*

ros kūrinius, sieti juos su gyvenimu, kelti vertybinius klausimus (žr. Lietuvių kalbos strategija, 12.1.1; 12.2.2). Apibendrinant galima sakyti, kad Lietuvių kalbos strategija numato tris svarbiausius lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinius: 1) bendrąjį humanitarinį ugdymą, remiantis Lietuvos ir Europos kultūra (literatūra), 2) mąstymo ir jo kalbinės raiškos gebėjimų ugdymą, 3) asmens tapatybės formavimą vertybiniu pagrindu.

Bendrojoje programoje nurodyta, kad lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslas – *padėti mokiniams ugdytis komunikavimo lietuvių kalba, literatūrinę kultūrinę kompetencijas; plėtoti gebėjimus kalbėti ir rašyti aiškia, taisyklinga ir turtinga kalba, suvokti save kaip kalbos ir kultūros paveldėtojus, puoselėtojus ir kūrėjus; susiformuoti laisvo, atsakingo žmogaus savimonę, asmeninį santykį su literatūra (ir kultūra), stiprinti savo tapatybės jausmą ir savivertę; ugdytis kūrybinį ir kritinį mąstymą* (Bendroji programa, 5.2).

1 pav. Bendrosios ir dalykinės kompetencijos, užfiksuotos kaip ugdomojo dalyko tikslas

Bendroji programa yra konkretesnė nei Lietuvių kalbos strategija, todėl aiškiai nurodo tiek dalykines, tiek bendrąsias kompetencijas. Nors drauge su esminėmis dalykinėmis kompetencijomis čia įvardytos tik dvi bendrosios kompetencijos – komunikavimo ir kultūrinė, tačiau tikslo analizė duoda galimybę identifikuoti dar dvi bendrąsias kompetencijas: socialinę pilietinę bei iniciatyvumo ir kūrybingumo (žr. 1 pav.).

Bendroji programa numato ugdyti ir mokinių *pažinimo* kompetenciją. Tai matyti iš išplėstinio kurso uždavinių – siekiama, kad mokiniai įvairiais aspektais nagrinėtų, lygintų ir vertintų kūrinius, *plėtotų savarankiško kalbos ir literatūros tyrimo gebėjimus* (Bendroji programa, 5.3.2). Į dalykines kompetencijas, į tam tikrų gebėjimų ugdymą yra implikuotas ir *mokėjimo mokytis* kompetencijos ugdymas.

Siekiniai platus ir ambicingi. Ugdymo gairėse rašoma: *Literatūrinis kultūrinis ugdymas suvokiamas kaip brandinantis asmenybę, tautą, visuomenę. Analizuojant literatūros kūrinius atkreipiamas dėmesys į juose glūdinčių išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, kultūros reiškinių ryšius, kūrinių sąsajas su dabartimi. <...> Lietuvių literatūra nagrinėjama kaip atvira pasauliui ir kartu autentiška, unikali, išreiškianti savitą tapatybę ir istorinį pasakojimą. Aptariant sąsajas su kitomis kultūromis, siekiama ugdytis kūrybingumu grįstą santykį su savosios kultūros tradicija, toleranciją kitoms kalboms ir kultūroms, kritišką požiūrį į įvairias kultūros apraiškas ir pasitikėjimą savo nacionaline kultūra, padedančia atsakyti į svarbius gyvenimo klausimus. <...> Tiek lietuvių, tiek tautinių mažumų mokyklų mokiniams padedama atrasti bendrą, juos jungiančią*

Lietuvos kultūros erdvę, stiprinančią visų savigarbą, savivertę ir šiuolaikinės tapatybės jausmą, padedančią telktis į solidarią europinę Lietuvos bendruomenę (Bendroji programa, 5.5.1).

Apibendrinus abiejų esminių lietuvių kalbai ir literatūrai ugdyti skirtų dokumentų – Lietuvių kalbos strategijos ir Bendrosios programos – tikslus ir gaires, galima teigti, kad pagrindiniai siekiniai, kurių įgyvendinimą dera apžvelgti, yra kultūrinės, socialinės pilietinės, komunikavimo ir kūrybingumo kompetencijų ugdymas. Tačiau tam, kad paaiškėtų jų konkreti sklaida, dera atsižvelgti į lietuvių kalbos ir literatūros kurso 11–12 klasėse uždavinius, kuriais siekiama, kad mokiniai *gilintų kalbos žinias, lavintų kalbos vartojimo praktikos įgūdžius; remdamiesi literatūra (ir kultūra), rašytų rišlius kūrybinius, probleminius tekstus; ugdytųsi sakininę kalbą; ugdytųsi stiliaus individualumą; skaitytų brandžiausius lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinius, įgytų platų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, lavintųsi meninį skonį; susidarytų lietuvių literatūros visumos vaizdą; remdamiesi kalbos, literatūros žiniomis, Lietuvos literatūros (ir kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, įvairiais aspektais nagrinėtų, lygintų ir vertintų kūrinius, aptartų jų sąsajas su dabartimi; remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas; plėtotų savarankiško kalbos ir literatūros tyrimo gebėjimus* (Bendroji programa, 5.3.2).

Todėl pagrindiniai kalbinio ir literatūrinio ugdymo siekiniai galėtų būti paaiškinti tokia sklaida:

- 1) **kultūrinė kompetencija**, suprantama kaip gebėjimai susiformuoti asmeninį santykį su lietuvių ir vi-

suotine literatūra (ir kultūra), kūrybingumu grįstą santykį su kultūros tradicija;

- 2) **socialinė pilietinė kompetencija**, suprantama kaip gebėjimai susiformuoti laisvo, atsakingo žmogaus savimonę ir vertybinėmis nuostatomis paremtą tautinę ir pilietinę tapatybę;
- 3) **komunikavimo kompetencija**, suprantama kaip gebėjimai rašyti kūrybinius, probleminius tekstus ir viešai kalbėti aiškia, taisyklinga ir turtinga kalba, ją vartojant kaip kalbos puoselėtoji ir kūrėji, ugdantis stiliaus individualumą;
- 4) **kūrybingumo kompetencija**, suprantama kaip gebėjimai rodyti kūrybinį ir kritinį mąstymą įvairiais aspektais nagrinėjant, lyginant ir vertinant kūrinius (remiantis kalbos, literatūros žiniomis, Lietuvos literatūros (ir kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu), savarankiškai tirti kalbą ir literatūrą.

Turint tokius siekinius, dera itin gerai apmąstyti tiek ugdymo procesą, tiek jam esminę įtaką darantį brandos egzaminą – nuo jo formato ir vertinimo kriterijų iš esmės priklauso, ar siekiniai bus įgyvendinami.

Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo brandos vertinimo konstruktas

Baigus lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo kursą, abiturientų žinios, gebėjimai ir įgūdžiai nacionaliniu mastu yra patikrinami dviem formatais – *kalbėjimo įskaita*, kurios tikslas – įvertinti mokinių viešojo kalbėjimo gebėjimus kalbos ir literatūros (kultūros) temomis, bei *bran-*

dos egzaminu, kurio metu mokiniai kuria samprotaujamojo pobūdžio rašinį.

Lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos programoje (toliau – Įskaitos programa; patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197) nurodoma, kad temos, kurias Nacionalinis egzaminų centras skelbia ne vėliau kaip prieš du mėnesius iki įskaitos vykdymo pradžios, yra formuluojamos iš Bendrosios programos bendrojo ir išplėstinio kurso ir kad mokiniai kartu su mokytoju gali suformuluoti ir savo temas, remdamiesi Bendrąja programa ir atsižvelgdami į regiono ypatumus arba mokinių tiriamuosius darbus (žr. Įskaitos programa, 7). Tokiu būdu sudaromos sąlygos ugdytis kultūrinę ir kūrybinę kompetencijas, o pati viešojo kalbėjimo įskaita yra orientuota į komunikavimo kompetenciją, nors įskaitos metu tikrinami mokinių gebėjimai apima esminius siekinius, nes reikalaujama pasakyti *argumentuotą, į adresatą orientuotą viešąją kalbą; gebėti kritiškai atsirinkti informaciją, įvertinti jos tinkamumą ir patikimumą; interpretuoti faktus ir nuomones; pagrįsti savo požiūrį; formuluoti teiginius, argumentus, problemas ir išvadas; mintis perteikti nuosekliai, sklandžiai, žodinga kalba, taisyklingai tarti ir kirčiuoti, prasmingai intonuoti, laikytis bendrinės kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos* (žr. Įskaitos programa, 6).

Todėl viešojo kalbėjimo įskaita sudaro sąlygas įgyvendinti pagrindinius kalbinio ir literatūrinio ugdymo siekinius. Tačiau kalbėjimo įskaita vykdoma mokykloje, mokinyi gali naudotis iš anksto parengtu planu ir vaizdinėmis priemonėmis, tad įskaita nelemia abituriento brandos įvertinimo ir neturi didelio poveikio ugdymo procesui, vadinasi, ir numatytiems siekiniams įgyvendinti.

Pagrindinį įvertinimą teikia lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas, kuris yra privalomas visiems mokiniams, baigusiems Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programą. Kadangi mokinių pasirengimas ir tolesni gyvenimo tikslai gali būti labai skirtingi, brandos egzaminas yra dviejų tipų – valstybinis ir mokyklinis. *Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programoje* (toliau – Egzamino programa; patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197 (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. spalio 28 d. įsakymo Nr. V-1019 aktuali redakcija)) nurodoma, kad valstybinis brandos egzaminas (toliau – VBE) yra *renghamas remiantis Bendrosios programos išplėstiniu kursu ir atitinka išplėstinio kurso pasiekimų lygio reikalavimus*, o mokyklinis brandos egzaminas (toliau – MBE) yra *renghamas remiantis Bendrosios programos bendruoju kursu ir atitinka bendrojo kurso pasiekimų lygio reikalavimus* (Egzamino programa, 10–11). VBE kartu yra ir stojamasis egzaminas į Lietuvos aukštąsias mokyklas (universitetus ir kolegijas) ir yra būtinas abiturientui, pretenduojančiam į valstybės finansuojamą vietą, be to, pagal VBE rezultatus yra vertinamos mokyklos ir mokytojai. Natūralu, kad didžiausias mokinių ir mokytojų dėmesys 11–12 klasėje būna sutelktas būtent į jį. Todėl ir šiame straipsnyje orientuojamasi į VBE specifikacijas ir jų atitiktį kalbinio ir literatūrinio ugdymo siekiniams.

Nė vienas egzaminas – kad ir kokio formato būtų – negali apimti visų Bendrosios programos uždavinių. Egzamino programa visada yra siauresnė ir konkretesnė nei Bendroji programa. Tačiau Egzamino pro-

grama privalo sudaryti sąlygas patikrinti ir įvertinti, kaip yra įgyvendinami pagrindiniai Bendrosios programos siekiniai. Egzamino programoje nurodyta, kad brandos egzaminas iš to, kas numatyta Bendrojoje programoje, turįs patikrinti:

- 1) mokinių kalbos vartojimo praktikos įgūdžius;
- 2) kaip jie rašo rišlius, kūrybiškus, probleminius tekstus, remdamiesi literatūra (kultūra);
- 3) kaip geba remdamiesi kalbos ir literatūros žiniomis bei literatūros (kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, įvairiais aspektais nagrinėti, lyginti ir vertinti kūrinius, aptarti jų sąsajas su dabartimi;
- 4) ar turi susidarę lietuvių literatūros visumos vaizdą (žr. Egzamino programa, 4).

Brandos egzamino formatas – rašinys, t. y. atvirojo tipo integruota užduotis, kurią atlikdamas mokinys turi pademonstruoti pagrindines ugdomasias kompetencijas: kultūrinę (kalbos ir literatūros žinių, istorinio kultūrinio konteksto, lietuvių literatūros visumos vaizdo perteikimas); komunikavimo (kalbos vartojimas, raštingumas, teksto kūrimas); kūrybingumo (kūrinių nagrinėjimas, lyginimas ir vertinimas, jų sąsajų su dabartimi aptarimas). Rašydamas rašinį mokinys gali pademonstruoti ir socialinę pilietinę kompetenciją, tačiau Egzamino programoje to nereikalaujama, nes vertinimas, skirtas mokymosi rezultatams apibendrinti baigus programą, kaip nurodo *Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata* (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. ISAK-256), yra *formalus, turi būti validus ir patikimas*,

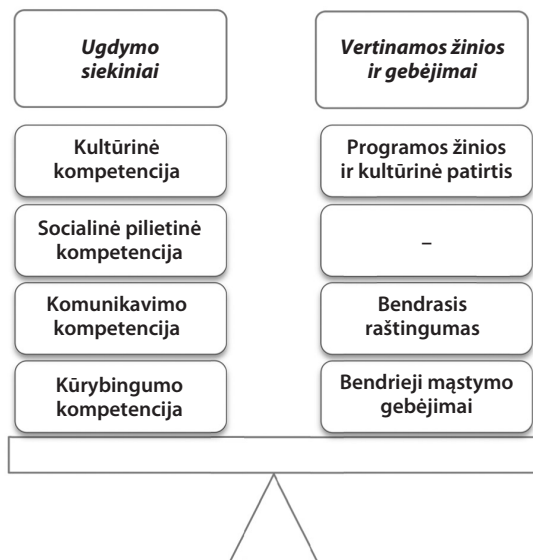
vertinimo dalyviai turi iš anksto susitarti ir priimti sprendimus dėl vertinimo rangavimo, kriterijų ir tvarkos (žr. Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata, 22). Todėl, norint įvertinti, ar mokinys iš tiesų susiformavo laisvo, atsakingo žmogaus savimonę ir vertybinėmis nuostatomis paremtą tautinę ir pilietinę tapatybę, reikėtų ne tik numatyti specifinius kriterijus, bet ir užtikrinti, kad toks vertinimas būtų *validus ir patikimas*. Taigi apibendrinamasis vertinimas, kurio paskirtis formaliai patvirtinti mokinio pasiekimų lygį ugdymo programos pabaigoje, nėra skirtas vertybinėms nuostatomis matuoti, todėl vienas iš svarbiausių vidurinio lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinių – socialinė pilietinė kompetencija nėra brandos *įvertinimo* objektas, nors kalbėjimo įskaita pasirinkta kultūros (kalbos, literatūros) tema ir brandos egzamino rašinys neabejotinai yra

tinkamiausias formatas nuostatomis ir vertybinei orientacijai atskleisti. Pagal Įskaitos vertinimo kriterijus reikalaujama, kad mokinio *požiūris* būtų *aiškiai išsakytas ir argumentuotas*, brandos egzamino programa reikalauja *aiškios rašančiojo pozicijos*, tačiau ji nevertinama kokybės arba vertybinių pasirinkimų požiūriu.

Kaip brandos egzamino tikslai koreliuoja su ugdymo siekiniais, galima parašyti diagramą (žr. 2 pav.).

Galima konstatuoti, kad lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo brandos vertinimo konstruktas atitinka tris iš keturių kalbinio ir literatūrinio ugdymo siekinių – kultūrinę, komunikavimo ir kūrybingumo kompetencijas, numatytas švietimo dokumentuose.

Kitas klausimas – kiek tuos siekinius galima realiai pamatuoti brandos egzamino metu.

2 pav. Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinių ir brandos egzaminu vertinamų žinių ir gebėjimų koreliacija

Ugdymo siekinių pamatavimo brandos egzaminu adekvatumas

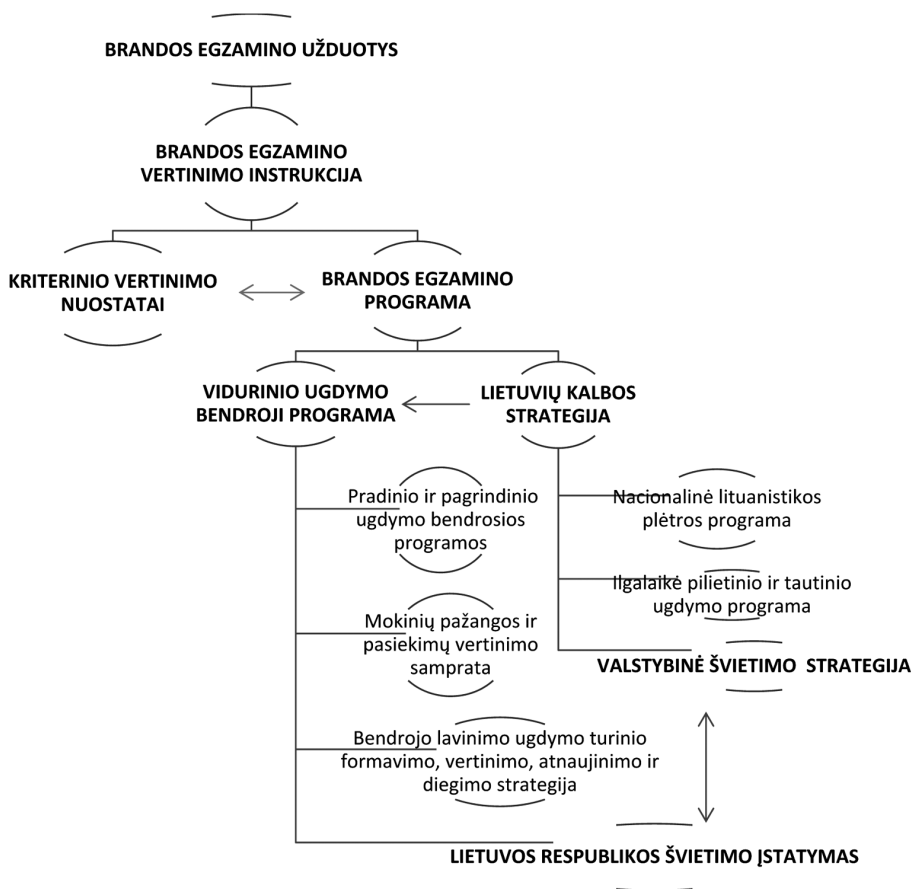
Brandos egzamino specifikacijos iš esmės yra dvi:

1. Bendroji brandos egzamino specifikacija nurodoma Egzamino programoje, kurią rengia Ugdymo plėtotos centras (žr. www.upc.smm.lt), tvirtina švietimo ir mokslo ministras. Egzamino programoje nurodoma, KA, KAIP ir KODĖL šis egzaminas tikrina.

2. Remiantis Egzamino programa yra sudaroma tiksli brandos egzamino specifikacija, arba *Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties*

vertinimo instrukcija (toliau – VBE vertinimo instrukcija; patvirtinta Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus 2013 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. (1.3.)-V1-118), bei *Lietuvių kalbos ir literatūros mokyklinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija* (patvirtinta Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus 2013 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. (1.3.)-V1-118), kurias, pasitelkęs mokinių pasiekimų analizę ir bandomuosius tyrimus, kiekvienais metais konkretina ir tvirtina Nacionalinis egzaminų centras (žr. www.nec.lt).

Vertinimo instrukcija yra paskutinis dokumentas išvestinių dokumentų eilėje, ta-

3 pav. Brandos egzaminą lemiantys dokumentai

čiau bene vienintelis, su kuriuo išsamiai susipažįsta kiekvienas abiturientas. Švietimo dokumentų priklausomybę galėtume pavaizduoti tokia logine schema (žr. 3 pav.).

Esminis dokumentas, rengiant Vertinimo instrukciją, yra Egzamino programa, kurioje numatyti šie brandos egzamino tikslai:

- 1) įvertinti mokinių gebėjimus remtis lietuvių kalbos ir literatūros programos žiniomis ir kultūrine patirtimi;
- 2) įvertinti mokinių bendrąjį raštingumą – gebėjimus sukurti rišlų argumentuotą tekstą laikantis taisyklingos kalbos reikalavimų;
- 3) įvertinti bendruosius mokinių gebėjimus spręsti problemas, analizuoti, interpretuoti ir vertinti (Egzamino programa, 7).

Numatomus pamatuoti gebėjimus ir jų sąryšingumą galėtume pavaizduoti kaip persidengiančias elipses (žr. 4 pav.), nes to, ko išmokstama lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo koncentre ir kas sudaro patikrinimo branduolį, yra neįmanoma atskleisti kitaip, o tik parodyant bendruosius

mąstymo ir raštingumo gebėjimus. Vieni ir kiti yra ugdomi per visą mokymosi bendrojo ugdymo mokykloje laiką ir visų dalykų pamokose. Todėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas iš tiesų yra esminis abituriento brandos įvertinimas.

Gebėjimai remtis lietuvių kalbos ir literatūros programos žiniomis ir kultūrine patirtimi – brandos egzamino esmė, kuri išskleidžiama tokiu aprašu: mokinys *aptaria nurodytų autorių kūrinis, kultūrinį istorinį, biografinį ar meninį kontekstą; paaiškina svarbiausius lietuvių literatūros ir kultūros reiškinius; pateikia pavyzdžių iš Bendrojoje programoje nagrinėtų laikotarpių literatūros ir kultūrinio istorinio konteksto; aptaria, kuo (ar) aktualūs nurodytų autorių kūriniai; tinkamai vartoja literatūrologijos sąvokas* (Egzamino programa, 8.1).

Bendrasis raštingumas suprantamas kaip trys vienas kitą papildantys kalbinio raštingumo lygmenys:

- *bazinis* raštingumas – gebėjimas skaityti ir suprasti tekstą, taisyklingai kalbėti ir rašyti;

4 pav. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminu tikrinamų gebėjimų sąryšingumas

- *funkcinis* raštingumas – gebėjimas tinkamai vartoti sakytinę ir rašytinę kalbą, atsižvelgiant į situaciją (adresatą, paskirtį, intencijas ir kt.).
- *kritinis* raštingumas – gebėjimas analizuoti, vertinti ir kurti įvairius rašytinius bei sakytinius tekstus (plg. Kalbų mokymo politikos aprašas, 2006, p. 88).

Egzamino programoje *bendrojo raštingumo* patikrinimas yra susiaurinamas iki reikalavimo gebėti sukurti tik vienos rūšies rašytinį tekstą – *argumentavimą*, t. y. organizuoti tokio teksto struktūrą, pasirinkti tinkamą stilių, būdingas sintaksines argumentavimo konstrukcijas ir kt. Pateikti šie bendrojo raštingumo reikalavimai: mokinys *komponuoja rišlų ir vientisą tekstą, derina turinį ir raišką; vartoja tinkamos reikšmės žodžius, tinkamas gramatinės formos ir konstrukcijas; taisyklingai rašo, laikydamasis bendrinės kalbos normų reikalavimų; tinkamai cituoja ir perfrazuoja* (Egzamino programa, 8.2).

Mąstymo sąvoka yra plati ir sudėtinga, todėl yra nurodoma, kurie kūrybinio ir kritinio mąstymo gebėjimai bus tikrinami – *spręsti problemas, analizuoti, interpretuoti, vertinti*. Egzamino programoje tiksliai nurodoma, kuriuo būdu šiuos mąstymo gebėjimus teks taikyti, t. y. kaip jie susiję su dalykiniais gebėjimais *remtis Lietuvos kalbos ir literatūros programos žiniomis* (paryškinta cituojant – Z. N.): mokinys *formuluoja ir pagrindžia tezę; nuosekliai plėtoja mintis, tikslingai ir tinkamai remdamasis grožine literatūra, kitais kultūros tekstais; analizuoja ir vertina literatūros kūrinio turinį, raišką, meninį savitumą; lygina jį su kitais kūriniais; pagrindžia nagrinėjamo kūrinio santykį su kontekstu (biografiniu / kultūriniu istoriniu / meni-*

niu); argumentuotai išreiškia savo požiūrį; jeigu reikia, polemizuoja remdamasis literatūros ir kultūros pavyzdžiais; nagrinėja, atrenka, tinkamai sieja ir apibendrina informaciją (Egzamino programa, 8.3).

Kaip matome, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino tikslai platūs, jų sklaida perteikia itin aukštus reikalavimus, atitinkančius pagrindinius lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinius.

Vertinimo instrukcijos ir užduočių atitiktis Egzamino programai ir Kriterinio vertinimo nuostatams

Kiek brandos egzamino tikslus ir ypač jų sklaidą atitinka VBE vertinimo instrukcija, kuri yra Egzamino programos ir *Valstybinių brandos egzaminų kriterinio vertinimo nuostatų* (toliau – Kriterinio vertinimo nuostatai; patvirtinti Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus pavaduotojos, laikinai einančios direktoriaus pareigas, 2013 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. (1.3)-V1-10 ir 2013 m. vasario 28 d. įsakymu Nr. (1.3.)-V1-17) išvestinis dokumentas? Palyginkime dokumentus pagal tai, kaip jie apibrėžia aukštesnįjį – III pasiekimų lygį, į kurį, kaip į egzamino standartą, orientuojamasi vidurinio ugdymo proceso metu.

VBE vertinimo instrukcija, nors laikosi Egzamino programos ir Kriterinio vertinimo nuostatų esmės, viena vertus, yra labai sukonkretinama (pavyzdžiui, nurodomas leistinas kiekvienos rūšies klaidų skaičius kiekvienam taškui gauti), kita vertus, atmeta – kaip ir Kriterinio vertinimo nuostatai – kai kuriuos esmingus Egzamino programos nurodymus, skirtus patikrinti gebėjimus *remtis Lietuvos kalbos ir literatūros programos žiniomis ir kultūrine patirtimi*, kaip antai: nelieta reikalavimų

paaikškinti svarbiausius lietuvių literatūros ir kultūros reiškinius (Egzamino programa, 8.1.2); pateikti pavyzdžių iš Bendrojoje programoje nagrinėtų laikotarpių literatūros ir kultūrinio istorinio konteksto (Egzamino programa, 8.1.3); aptarti, kuo (ar) aktualūs nurodytų autorių kūriniai (Egzamino programa, 8.1.4). Vertinimo kriterijuose apsiribojama Egzamino programos reikalavimu aptarti nurodytų autorių kūrinius, kultūrinį istorinį, biografinį ar meninį kontekstą (Egzamino programa, 8.1.1), kuris performuluojamas, pavyzdžiui, taip (samprotavimo rašiniui): **Tikslingai ir tinkamai remiamasi vieno iš nurodytų autorių kūrinium (-iais) ir jo / jų kontekstu** (VBE vertinimo instrukcija, 2013, III lygis). Tokiu būdu brandos egzamino reikalavimai – atitinkamai ir kultūrinės kompetencijos ugdymo siekiniai – per daug susiaurinami, ir yra pavojus, kad rėmimasis atitinkamais kūriniais ir jų kontekstais ateityje gali tapti šablonu, o ne asmeninio, kūrybingumu grįsto santykio su kultūros tradicija išraiška.

Lygiai taip susiaurinamas ir netgi iškreipiamas Egzamino programos ir Kriterinio vertinimo nuostatų reikalavimas rašant samprotavimo rašinį, kurio tikslas – analizuojant pilietines, egzistencines, pasaulėvokines ir pan. problemas, *remtis ir asmenine (kultūrine, visuomenine, emocine) patirtimi; kur dera, pristatyti kitokį požiūrį ir su juo polemizuoti, ieškoti tiesos* (žr. Egzamino programa, 15; Egzamino programos priedas, III; Kriterinio vertinimo nuostatai, I priedas). VBE vertinimo instrukcijoje reikalaujama, kad rašančiojo požiūris turįs būti *pagrįstas kultūrine (literatūrine) patirtimi; kur dera, polemizuojama, o pastabose nurodoma, kad kultūrinė patirtis – tai istorinė / biografinė / laikotarpio reiškinių / idėjų / meno ar kita; literatūrinė patirtis – kūrinio*

problematikos / idėjų / veikėjo charakterio ar kita (VBE vertinimo instrukcija, 2013, III lygis), nors šitaip suprantami tegali būti šių sričių pavyzdžiai, kuriuos mokinys gali žinoti, o ne jo *asmeninė patirtis*. Tokiu būdu suformulavus šį vertinimo kriterijų netenka reikšmės ir reikalavimas *polemizuoti*: jeigu mokinys negali remtis savo *asmenine patirtimi* ir nelieka net užuominos, kad *kitoks požiūris* gali būti svarstomas *ieškant tiesos*, tai SU KUO, DĖL KO ir KAIP mokinys turėtų polemizuoti? Be to, kadangi yra aiškus reikalavimas pasirinkti vieną iš trijų prie temos nurodytų autorių ir jo kūryba pasiremti, mokinys mano, kad tai ir yra rašinio esmė, todėl rašiniuose dominuoja tendencija remtis daugiau nei vienu autoriumi. Taip *samprotavimo rašinys tampa ne problemos, kaip numatyta Bendrojoje egzamino programoje, svarstymu, bet pavyzdžių iš skirtingų autorių kūrybos mozaika* (žr. Analizė, p. 9).

Iškreipta ir literatūrinio rašinio Vertinimo instrukcija. Egzamino programa ir Kriterinių vertinimo pasiekimų lygių apraše reikalaujama pasirinkti vieną iš trijų prie temos nurodytų autorių kūrinių, o kitą kūrinį laisvai pasirinkti kuriam nors aspektui palyginti, paryškinti: **Pagrindinio kūrinio interpretavimas duota tema puikus** (*atskleidžiantis ne tik akivaizdžias, bet ir subtilias kūrinio reikšmes*). *Su privalomu kūrinium itin gerai susietas antrasis kūrinys papildo privalomo kūrinio analizę, padeda išplėtoti temą. Analizė įžvalgi, įtikinama ir išsami, atskleistas meninis kūrinio savitumas* (Kriterinio vertinimo nuostatos, I priedas). O VBE vertinimo instrukcijoje akcentuojama: **Privalomo ir kito (-ų) autoriaus (-ių) kūrinys (-iai) pasirinkti tinkamai. Kūrinių interpretacija išsami, pagrįsta ne tik turinio analize, bet ir dė-**

mesiu raiškai (VBE vertinimo instrukcija, 2013, III lygis). Taigi, reikalaujama ne vieno – pagrindinio kūrinio, analizės ir interpretavimo, bet mažiausiai dviejų ar visų pasirinktų (paminėtų?) kūrinų interpretavimo. Šitaip literatūrinis rašinys gali tapti tik bendrų temų ir idėjų aptarimu, beveik nekreipiant dėmesio į konkretaus *kūrinio meninio savitumo* atskleidimą.

Bendrasis raštingumas Egzamino programoje numatomas patikrinti gebėjimu sukurti argumentuotą tekstą laikantis taisyklingos kalbos reikalavimų. Kriterinio vertinimo nuostatos ir Vertinimo instrukcija iš esmės atitinka šio pobūdžio Egzamino programos reikalavimus, išskyrus vieną: *komponuoja rišlų ir vientisą tekstą, derina turinį ir raišką* (Egzamino programa, 8.2.1). Žinoma, rišlaus ir vientiso teksto reikalavimus atitinka teksto *stilistinio vientisumo, aiškumo, tikslumo, sklandumo, logiškumo* kriterijai, tačiau jie nieko nesako apie giliają teksto struktūrą, kuri gali būti ne tik dedukcinė. Tokia galimybė nurodoma Egzamino programos priede, detalizuojančiame brandos egzamino užduočių kriterinio vertinimo lygius: *Tezė atskleista išsamiai – nuo bendro pobūdžio teiginių iki konkrečių detalių (arba atvirkščiai). Pasirinkta tinkama struktūra turiniui perteikti. Teksto struktūra logiška: įžanga kryptinga, išvados pagrįstos* (Egzamino programa, 3 priedas). VBE vertinimo instrukcijoje nurodoma: **Įžanga kryptinga. Dalinės ir baigiamosios išvados pagrįstos** (VBE vertinimo instrukcija, 2013, III). Pridėjus vos vieną žodį (*dalinės... išvados*), palikta viena vienintelė rašinio struktūros galimybė. Todėl visi mokiniai yra priversti rinktis tą pačią dedukcinę rašinio struktūrą. Maža to, brandos egzamino vertintojai, vadovaudamiesi tokia VBE vertinimo instrukcija,

yra priversti ieškoti dalinių išvadų, o jų neradę, atitinkamai vertinti rašinio struktūrą.

Vertinimo instrukcijoje taip pat neliko reikalavimo *derinti turinį ir raišką*. Tai, kad *raiška atitinka rašymo situaciją ir žanrą* (Vertinimo instrukcija, 2013, III), dar nereiškia, kad *raiška atitinka turinį*. Pastarasis reikalavimas siejamas tiek su temos formuluote rašant samprotavimo rašinį (kokį emocinį atspalvį ji suteikia, koku tonu leidžia prabilti), tiek su kūrinio analize ir interpretavimu rašant literatūrinį rašinį (rašinio stilius turėtų priklausyti ir nuo analizuojamo turinio). Taigi rašinio raiškos ir turinio atitikčiai reikėtų, kad rašantysis suvoktų nagrinėjamos problemos emocinius niuansus ar giliausias kūrinio prasmes ir gebėtų reikšti savo mintis turininga, turtinga kalba, stilistiškai atspindinčia nagrinėjamą dalyką. *Kriterinio vertinimo nuostatuose* tai nurodoma kaip *subtilus teksto organizavimas* (žr. Kriterinio vertinimo nuostatai, 1 priedas), o Egzamino programoje, detalizuojant brandos egzamino užduočių kriterinio vertinimo lygius, rašoma: *Idėjos gali būti perteikiamos kūrybiškai, originalia raiška: kur dera, pateikiama įtikinamų analogijų minčiai suprasti, efektyviai vartojama metaforinė kalba* (žr. Egzamino programa, 3 priedas). Tačiau ši galimybė Vertinimo instrukcijoje niekaip neatsispindi.

VBE Vertinimo instrukcijoje kalbos taisyklingumui įvertinti skiriama 18 taškų (4 taškai – gramatikos ir leksikos, po 7 taškus – rašybos ir skyrybos mokėjimams įvertinti), prie kiekvieno taško nurodant, kiek klaidų leidžiama padaryti (žr. VBE vertinimo instrukcija, 2013). Matematinis klaidų skaičiavimas, nors atrodo turįs būti skrupulingai teisingas, nėra labai tinkamas tiek dėl galimų apsirikimų pastebint

klaidą, tiek dėl to, kad vos viena klaida gali lemti, kuriam kriteriniam lygiui (pagal kalbos taisyklingumą) priskiriamas darbas. Toks klaidų „skaidymas iki begalybės“ vertinant VBE rašinį turi keletą priežasčių. Viena iš jų – ta, kad VBE iš esmės yra stojamasis egzaminas ir pagal nustatytas normas turi būti vertinamas 100 balų, kuriems surinkti reikia kuo daugiau taškų. Antra – 2011 metais įvedus bendrą Bendrojo ugdymo ir Egzamino programą mokiniams iš mokyklų lietuvių ir tautinės mažumos mokomosiomis kalbomis, yra nustatytas pereinamasis laikotarpis (iki 2020 metų), kai vienu ir kitų bendrasis raštingumas (kalbos taisyklingumas ir teksto raiška) kol kas vertinamas skirtingai, atsižvelgiant į skirtingas pradžios pozicijas. (Trečia priežastis – tradicija, nes mokinių rašiniai Lietuvoje niekada nebuvo vertinami pagal holistinę skalę ir mokytojai nepalaiko siūlymo tokią vertinimo skalę įdiegti netgi ugdymo procese, motyvuodami tuo, kad negebės paaiškinti tėvams, kodėl jų

vaikui už rašinį rašomas vienoks ar kitoks pažymys.)

Principinis VBE reikalavimas pateikti įvertinimą 100 balų skale egzaminui, kurį sudaro viena užduotis, nėra pats tinkamiausias, nes verčia pernelyg suskaidyti rašinio vertinimo kriterijus ir tolti nuo Egzamino programos numatytų įvairesnių teksto kūrimo galimybių. Tačiau įvesti į VBE daugiau užduočių, kurios palengvintų rašiniui 100 balų „naštą“, nėra tikslinga dėl to, kad joks kitas egzamino formatas (pavyzdžiui, jau buvę gramatikos ir teksto suvokimo testai ar pateiktos kūrinio ištraukos interpretacija) nėra pajėgus įgyvendinti švietimo dokumentuose numatytų siekinių, nes fragmentuoja mokinio žinias ir mąstymą (žr. Nauckūnaitė, 2011, p. 109).

Kadangi vienas iš svarbiausių lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinių yra kultūrinė mokinių kompetencija, svarbu ir tai, kaip formuojamos brandos egzamino užduotys, kiek jos yra susijusios su Bendrosios programos turiniu, kaip atitinka pa-

Lentelė. *Brandos egzamino temos ir autorių sąrašas*

Samprotavimo rašinio temos, teiktos VBE ir MBE 2013 m. ir 2014 m.:	Literatūrinio rašinio temos, teiktos VBE ir MBE 2013 m. ir 2014 m.
<i>Kodėl pasauliui reikia maištininkų?</i> <i>Ar atlaidumas – silpno žmogaus bruožas?</i> <i>Ar meilė suteikia žmogaus kasdienybei kilnumo?</i> <i>Atmintis: kodėl žmoguje gyva tai, ko jau nėra?</i> <i>Ką žmogus atranda prarasdamas?</i> <i>Kokių herojų reikia žmonėms?</i> <i>Kodėl vienvė gali būti patraukli?</i> <i>Ar galima gyventi be kaukių?</i>	<i>Kokį Lietuvos mitą kuria skirtingų epochų rašytojai?</i> <i>Miesto vaizdavimo kaita lietuvių literatūroje.</i> <i>Asmenybės laisvės tema XX a. lietuvių prozoje.</i> <i>Tėvynės vaizdinys romantinėje Lietuvos literatūroje.</i> <i>Gamtos vaidmuo lietuvių literatūroje.</i> <i>Išdidus žmogus lietuvių literatūroje.</i> <i>Žmogaus santykis su žeme lietuvių literatūroje.</i> <i>Kaip lietuvių literatūra išreiškia žmogaus poreikį tobulėti?</i>
Privalomi literatūros kurso autoriai (iš kurių trys pateikiami prie rašinio temos formuluotės – vieną iš jų būtina pasirinkti): M. Mažvydas, M. Daukša, J. Radvanas, M. K. Sarbievijus, K. Donelaitis, A. Mickevičius, A. Baranauskas, V. Kudirka, Maironis, J. Biliūnas, J. Tumas-Vaižgantas, V. Krėvė, V. Mykolaitis-Putinas, J. Savickis, J. Aistis, H. Radauskas, S. Nėris, B. Sruoga, A. Škėma, Just. Marcinkevičius, M. Katiliškis, J. Aputis, S. Geda (VBE ir MBE); Šatrijos Ragana, Vyt. Mačernis, Br. Krivickas, M. Martinaitis, Č. Milošas, J. Vaičiūnaitė, A. Marčėnas, J. Kunčinas, M. Ivaškevičius (tik VBE).	

grindines jos nuostatas. Dvejų pastarųjų metų brandos egzamino užduotis galėtume apibendrinti šitaip (žr. lentelę):

Privalomų literatūros kurso autorių sąrašas abejonų nekelia – jis tiksliai toks, koks nurodytas Bendrojoje programoje. Peržvelgę rašinių temas matome, kad iš esmės samprotavimo ir literatūrinio rašinių temas labai mažai tesiskiria, tik formuluotėse tų temų, kurios skirtos literatūriniam rašiniui, pabrėžiama, kad svarstymo laukas turėtų apsiriboti lietuvių literatūros analize. Tačiau kai prie visų temų pateikiamas autorių sąrašas ir vieno iš jų kūryba privaloma remtis, samprotavimo ir literatūrinis rašiniai neišvengiamai supanašėja, nors dviejų tipų rašiniai turėtų atspindėti ir dvi literatūros analizės kryptis, kurios yra nurodytos Bendrojoje programoje kaip vienas iš literatūros sampratos principų: *literatūra suvokiama kaip laikui pavaldi ir nepavaldi meninė vertybė, todėl turėtume derinti istorinį ir meninį jos supratimą* (Bendroji programa, 5.6.3).

Samprotavimo rašinys atitinka šio Bendrosios programos principo pirmąją dalį, nes reikalaujama remtis ne tik literatūroje išreikštomis idėjomis ir pozicijų įvairove, bet ir kūrinio kontekstu (autorius biografijos, istoriniu, kultūriniu), tačiau Bendrosios programos nuostata, kad būtų suprasa kūrinio istorinė epocha ir *kaip kiekviena visuomenė išreiškia save kuriamais tektais* bei *kaip yra parašyti tekstų ir jų autorių veikiami*; be to, *ne tik praeities literatūros savitumas, bet ir aktualumas šiandienai* (Bendroji programa, 5.5.1), nei Egzamino programoje, nei tuo labiau Vertinimo instrukcijoje ir Egzamino užduotyse neakcentuojama.

Literatūrinis rašinys turėtų būti orientuotas ne tik į kūrinio tematiką, bet ir į

meninį savitumą, t. y. nagrinėti ir vertinti kūrinį įvairiais aspektais. Tačiau kai temų formuluotės plačios ir orientuotos į literatūros temas bei idėjas (*Lietuvos mitas, asmenybės laisvė, gamtos vaidmuo, žmogaus santykis su žeme, žmogaus poreikis tobulėti* ir pan.), meninės raiškos analizė tėra siekiamybė.

Apibendrinimas ir išvados

Apibendrinamasis vertinimas, kurio paskirtis formaliai patvirtinti mokinio pasiekimų lygį ugdymo programos pabaigoje, negali apimti visų Bendrosios programos uždavinių, tačiau jis privalo sudaryti sąlygas patikrinti ir įvertinti, kaip yra įgyvendinami pagrindiniai Bendrosios programos siekiniai. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimo instrukcija švietimo politikos numatytus lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo pagrindinius siekinius – kultūrinės, socialinės pilietinės, komunikavimo ir kūrybingumo kompetencijų ugdymą – atitinka tik iš dalies.

Kadangi apibendrinamasis vertinimas nėra skirtas vertybinėms nuostatomis matuoti, vienas iš svarbiausių vidurinio lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo siekinių – socialinė pilietinė kompetencija objektyviai nėra brandos įvertinimo objektas. Kiti siekiniai, nors iš esmės tinkamai atspindimi Egzamino programoje ir Kriterinio vertinimo nuostatose, konkrečios Vertinimo instrukcijos, į kurią orientuojasi mokiniai ir juos ugdantys mokytojai, yra nepagrįstai susiaurinami ir netgi iškreipiami, nes vienai egzamino užduočiai (rašiniui) kelia per daug smulkių, formalių reikalavimų, neatsižvelgdami į siekinių esmę. Todėl yra pavojus, kad ateityje rašinys gali tapti šablonu, o ne asmeninio, kūrybingumu grįsto santykio su kultūros tradicija išraiška.

Brandos egzamino metu mokinys gali pasirinkti arba literatūrinį rašinį, kuris reikalauja analizuoti pasirinktus literatūros kūrinius ir jų kontekstus, arba samprotavimo rašinį, kai reikalaujama kalbėti apie kultūros ir gyvenimo aktualijas, pasirenkant tinkamą kontekstą ir įtraukiant bent vieną literatūros kūrinį. Tokio pobūdžio rašinys, kaip egzamino užduotis, atitinka tiek Bendrosios programos nurodytą vidurinio ugdymo tikslą – išugdyti ne tik skaitytoją, bet ir savarankiškai – kūrybiškai ir kritiškai mąstantį idėjų kūrėją, kalbantį ir rašantį aiškiai, taisyklinga ir turtinga kalba, tiek Lietuvių kalbos strategiją, kuri siekia liuanistinį ugdymą įtvirtinti kaip bendrųjų kultūrinių kompetencijų lavinimo ir kūrybingo asmens ugdymo pagrindą, o kalbą ugdyti kaip asmens mąstymo ir raiškos būdą.

Brandos egzamino formatas – rašinys, kaip atvirojo tipo integruota užduotis, puikiai tinka pademonstruoti pagrindinėms ugdomosioms kompetencijoms: kultūrinei (kalbos ir literatūros žinių, istorinio kultūrinio konteksto, lietuvių literatūros visumos vaizdo perteikimas); komunikavimo (kalbos vartojimas, raštingumas, teksto kūrimas); kūrybingumo (kūrinių

nagrinėjimas, lyginimas ir vertinimas, jų sąsajų su dabartimi aptarimas). Tačiau lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo siekiniai būtų geriau įgyvendinami, jeigu 1) samprotavimo rašinio apibrėžtis būtų pakoreguota, leidžiant mokiniams patiems pasirinkti rėmimosi turinį iš *lietuvių literatūros ir kultūros reiškinių*; 2) literatūrinio rašinio temos nereikalautų įvairių autorių kūrybos vertinimo, literatūros raidos ar kaitos apžvalgų, bet individualaus autoriaus kūrybinės specifikos pažinimo, susitelkiant į gilesnę literatūrinę analizę; 3) kriterinis vertinimas būtų išlaisvintas iš preciziško kiekvienos klaidos skaičiavimo ir remtųsi holistiniu požiūriu.

Principinis valstybinio brandos egzamino reikalavimas pateikti įvertinimą 100 balų skalėje egzaminui, kurį sudaro viena užduotis, nėra tinkamas, nes verčia pernešyti suskaidyti rašinio vertinimo kriterijus ir tolti nuo Egzamino programos numatytų įvairesnių teksto kūrimo galimybių. Lietuvių kalbos ir literatūros valstybiniam brandos egzaminui būtų tinkamiausia taikyti kitokią vertinimo skalę ir numatyti įvertinimo atitikmenis vienakanalėje valstybinių brandos egzaminų sistemoje.

LITERATŪRA

2013 m. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino analizė. (2013). Internetinė prieiga: www.nec.lt/failai/3738_2013_m_LT_VBE_analize. [Žiūrėta: 2014 07 16].

Kalbų mokymo politikos aprašas. (2006). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės. Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=468560 [Žiūrėta: 2014 07 01].

Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa. (2011). Internetinė prieiga: <http://www.nec.lt/375/> [Žiūrėta: 2014 06 16].

Lietuvių kalbos ir literatūros įskaitos programa. (2011). Internetinė prieiga: <http://www.nec.lt/283/> [Žiūrėta: 2014 06 16].

Lietuvių kalbos ir literatūros mokyklinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija. (2013). Internetinė prieiga: <http://www.nec.lt/394/> [Žiūrėta: 2014 08 10].

Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija. (2013). Internetinė prieiga: <http://www.nec.lt/394/> [Žiūrėta: 2014 08 10].

Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendroji programa. (2011). Internetinė prieiga: <http://www.upc.smm.lt/suzinokime/bp/2011/> [Žiūrėta: 2014 08 10].

Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programos vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų strategija. (2010). Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=390510&p_query=&p_tr2= [Žiūrėta: 2014 08 10].

Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata. (2004). Internetinė prieiga: www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/failai/samprata.pdf [Žiūrėta: 2014 06 10].

Nauckūnaitė Z. (2011). Lietuvių kalbos ir literatūros samprata: vidurinio ugdymo kaitos diskursas. *Acta Paedagogica Vilnensia*, t. 27, p. 102–114.

Salienė V. (2013). Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys pagrindinės ir vidurinės mokyklos gimtosios kalbos ugdymo sistemoje. *Pedagogika*, t. 109, p. 105–109.

Valstybinių brandos egzaminų kriterinio vertinimo nuostatai. (2013). 1 priedas. Internetinė prieiga: <http://www.nec.lt/106/> [Žiūrėta: 2014 08 10].

THE OUTCOMES OF LITHUANIAN LANGUAGE AND LITERATURE EDUCATION AND THE RETROSPECTIVE OF THEIR IMPLEMENTATION

Zita Nauckūnaitė

S u m m a r y

The aim of the investigation is to establish the correspondence between the outcomes of Lithuanian language and literature education laid down by the educational policy for secondary schools, and the specific assessment criteria of Lithuanian language and literature matura examination. With this aim in view (on the one hand), educational documents on regulating the Lithuanian language and literature education in general secondary schools are analysed (Lithuanian Language Education Strategy for 2010–2014, Lithuanian Language and Literature Framework Programme for Secondary Education) on the basis of which the Lithuanian language and literature education outcomes have been defined. On the other hand, the state matura examination syllabus and the construct of the Lithuanian language and literature exam are analysed for establishing whether the outcomes of education in the Lithuanian language and literature are adequately assessed by the language and literature state matura examination.

The study shows that the main outcomes in the education of the subject under investigation – the

development of cultural, social and civic, communicative and creativity competencies – are evaluated by the matura examination only in part because of the enormous number of requirements set out for the task (essay) and the lack of flexibility in assessment criteria.

The Lithuanian language and literature outcomes in secondary education could be more successful achieved if the following conditions were observed: 1) the definition of **argumentative essay** should be modified, allowing students to choose their own references to the contents of Lithuanian literature and cultural phenomena; 2) themes of the **literary essay** should not require the evaluation of works of various authors or reviews of the development of literature, but the awareness of the specificity of an individual author and the ability to perform an in-depth literary analysis; 3) criterion-referenced assessment should be liberated from the precise calculation of errors and be based on a holistic approach.

Key words: educational policy, Lithuanian language and literature, education outcomes, matura examination, assessment criteria.

Įteikta 2014 07 01

Priimta 2014 07 27